Sári László

A városról

Férfinak vagy nőnek mondanád?

„És én, János, láttam a szent várost, az új Jeruzsálemet, a mely az Istentől szálla alá a mennyből, elkészítve, mint egy férje számára felékesített menyasszony." (Jel 21,2) *„A nagy Babilon a föld utálatra méltó kicsapongóinak anyja."* (Jel 17,5) *„Kedvteli, kalandos tájék a főváros, / fogatok, paripák özönlenek benne."* (Ou-jang Hszin) *„Keleti kapuba állok, / seregelnek ott a lányok."* (Si king)

A nő forradalma

Többen állítják, hogy a ház, a falu, de maga a város is nem egyéb, mint a női princípium megnyilvánulása. Kétségtelen, hogy a kisebb-nagyobb emberi csoportok, közösségek vándorlását, a nomadizálást követő letelepedés a biztonság, a védelem, a táplálás és a nevelés céljait szolgálta, s mindez sokkal közvetlenebbül igényelte az asszonyi létezésmód mindennapi gyakorlatát. Az „otthon" és az „anya" az a két jelszó, sőt vezérlő eszme, amely indokolta, sőt megkövetelte a letelepedés szükségességét, és előírta az egy helyben élés módozatait.

Az ember tehát mindenekelőtt saját magát domesztikálta. Hogy erre miért is támadt igénye, arra a tudomány eddig még nem adott meggyőző választ. Az ezen a kérdésen töprengő férfielmék néhány évtizeddel ezelőtt egy váratlan pillanatban a nőt vették elő, hogy „felelőssé" tegyék a fordulatért. Nem szemrehányásként tették, hanem éppen ellenkezőleg: igencsak elismerően nyilatkoztak az őskőkorszak és az újkőkorszak határán (vagyis nagyjából 10-12 ezer évvel ezelőtt) történt forradalmi változásról.

A történészeknek ez a csoportja konkrétan a letelepedéshez szorosan hozzátartozó mezőgazdasági forradalomról beszélnek, amelyet – és itt jön a lényeg – szerintük egy, a korábbi férfirendet mindenestül elsöprő kőkorszaki *szexuális forradalom* előzött meg. Ennek a forradalomnak a kirobbantásában és győzelemre juttatásában tett szert a nő olyan hatalomra, amelynek birtokában képes volt a korabeli közösségekben elérni a megtelepedő és földművelő életforma létrehozását. Így gondolja el az emberiség történetének talán legnagyobb korszakváltását a modern tudomány egyik irányzata.

Izgalmas lenne ismerni a részleteket. Azt például, hogy nagyjából miből állt ez a kőkorszaki szexuális forradalom, mennyire volt tudatos,

tervezett vagy éppen a korábbi életvezetési körülményekből egyenesen következő változás. Mennyire volt kollektív „esemény", és mik voltak az eszközei? Amelyekkel a fáradhatatlan és kíméletlen férfit, a győzedelmes és nagyerejű vadászt a nő megszelidítette, házba, falak közé, asztalhoz ültette. Azóta is ott ül, de ma már fortélyos gépezeteivel onnan is vadászik: sikerre, haszonra, vagyonra. Lehet, hogy máig tart a kőkorszaki nő forradalma.

Rájuk tört az unalom?

Annyi bizonyos – állítják a kutatók –, hogy az ember és környezete (növények, állatok) domesztikálásával az újkőkorszakban erősen megélénkült a különféle közösségek érdeklődése a szexualitás és a reprodukálás iránt. Ez hozhatta magával a nők megnövekedett szerepét az élet minden területén. A letelepedéssel a női funkciók egyre fontosabbakká váltak: a következő nemzedékek táplálásán és nevelésén túl a nő ültette el a magvakat, ápolta a palántákat és a kisebb háziállatokat, mindeközben egyre közelebbi viszonyba került a szaporodás és a növekedés természeti folyamataival. Erre természete, hajlamai és saját életének tapasztalatai is sokkal alkalmasabbá tették, mint a hímet: a sokkal türelmetlenebb, mozgékony, sőt gyakorta nyughatatlan vadászt. A nő – talán maga is meglepődött – uralkodói szerephez jutott a közösségben.

Kőkorszaki női lelemény a növények keresztbeporzásával előállított házifajták sokasága is, a talaj tulajdonságainak javítása (ezt megelőzően megfigyelése, megismerése), sőt az ehhez szükséges eszközök is női találmányok: például az ásóbot és a kapa. Kosarat fontak és agyag-edényeket készítettek, kialakították a házitűzhely formáit, feltalálták a felhalmozott élelmiszerek tárolási módjait, egyszóval birtokba vették az egész házat.

Sőt, a ház és a tárolók (csűrök, pajták, vermek, pincék), az istállók, a veteményeskert és a távolabbi legelők védelmére is ők találtak megoldást. Azt állítják, a nád-, vessző- vagy léckerítés is asszonyi lelemény. *(„Gyere, fiatal uram, rejtőzzünk szárnyék árnyába, szeretkezzünk, mulatgassunk.")* A kerítés mindenesetre jelképileg akár női jellegűnek, lényegűnek is gondolható, hiszen az átkaroló védelem asszonyi, anyai gondoskodást asszociál.

A letelepedés és a földművelés alapfeltétele az állandóság és a folyamatosság volt. Ezek megléte pedig óriási lehetőséget teremtett a közösség szintén állandóságot és folyamatosságot igénylő kultuszainak (kultúrájának) továbbalkotására. Lendületet adott a kultuszok művelé-

sének, amelyek az egyhelyben élés következtében egyre intenzívebbé és kollektívabbakká váltak. A mezőgazdasági munka, a családi porták életének megszervezése, irányítása és a kultuszok, rítusok folyamatos gyakorlása a közösségek tagjaitól komoly körültekintést, előrelátást és fegyelmet követelt. Valamint tudatosan megalkotott és tiszteletben tartott erkölcsi rendet, amelynek eredményes alkalmazása nélkül meg sem születhetett volna a faluközösség életvezetésénél is bonyolultabb együttműködést igénylő *városi élet* gondolata.

Hová lett a boldogság?

A falu tehát valóban a női lényegiség megnyilvánulásának látszik. Létrejötte és működési elve a biztonságos önfenntartás céljánál nem mutatott távolabb, s ezt a célt értelmetlenség is lett volna meghaladni. Az erőfeszítés nélküli fennmaradásért végzett munka eredményessége, az érdekek és viszonyok összehangolásának sikere, a közösen védelmezett, biztonságos és szabad, sőt szabados élet, az élelmiszerek bősége és a közös rituálék felemelő élménye éppen elegendő volt az elégedettséghez. Ezért is rögzültek olyan erősen a falu életének munkához és ünnepekhez kötődő szokásai, és ismétlődtek változatlanul évezredeken át.

Ennek a kultúrának a cél- és szabályrendszere tökéletesen igazodott a falu lakóinak készségeihez és igényeihez, ezért aztán nem csoda, ha minden tevékenyégükben örömüket lelték. A szervezeti kultúrának talán ezt a fokát nevezhetjük joggal harmóniának. A szervezettségnek alacsonyabb vagy magasabb fokán, úgy látszik, nem alakulhat ki valóságos és tartós harmónia. Csak hibás, hamis, amit ráadásul ügyeskedéssel és csupán bizonytalan ideig lehet fenntartani. Az ember történetében ritkán és mindig csak rövidebb időre valósult meg ehhez az idillikus újkőkorszaki állapothoz hasonló a későbbiekben. Az élet minden részletét felölelő, annak minden mozzanatában benne rejlő *szellemi rend* megnyilvánulásának talán csak az ókori Athénban, Rómában, Kína és India városaiban lehettek korabeli tanúi. A náluk korábbi és későbbi – főként nyugati – városlakók már csak kevésbé otthonos nagyvárosokat ismerhettek.

Hős akart lenni

Mintha a falu békéjéhez képest nem sok jót ígérne a városi élet ezután kialakuló rendje. De akkor vajon miért alakult ki? Miért volt rá szükség? Azt mondják, túlzottan is statikus volt a falu élete. *„Ne szeresd a nyugalmat, méhe balsorsot érlel."* (Sze-kung Tu) *„A merev lényeken kívül tett nélkül semmi meg nem él… / aki tetteiben bízik, azt kell dicsérni, föld ura! / Aki mindent a végzetre bízva kényelmesen hever, / mint nyers agyagedény vízben, széjjelmállik az ostoba."* (Mahábhárata)

Hát bizony, így gondolkozik az ember… Ráadásul ez utóbbit éppen egy nő, az indiai eposz egyik hősnője, a szépséges Draupadí mondja. Igaz, hozzáteszi, hogy esetükben kivételes helyzet magyarázza az elvárt tetteket: *„Most balszerencse sújt reánk, / de ha törekszel, elhárul bizonyosan a fejünk felől."* Miféle történelmi balszerencse sújthatta azonban a falut? Mi kényszerítette tettre, változtatásra? Ráunt a bőségre, a biztonságra, az elégedettségre?

Megjelent a magántulajdon, és a tulajdon telhetetlen természete nem ismeri az elégedettséget. Újabb területeket kell megszerezni, elhódítani, termelésre fogni. Megjelent a *felesleg,* attól pedig meg kell szabadulni. Lehetőleg előnyösen, jó áron. Mindehhez pedig megint menni kell, menni és menni. *„Megyen a Keleti kapura. / »Így éljek? Vesztettem elég időt!« / Keleti Kapu nyílt. / Haza se jő."* (Jo-fu) Már a faluban is ilyen volt a férfi. Kicsi volt neki a ház. Így magyarázzák a nagy változás okát egyesek.

Idővel a falu már külső formára is elég sok mindenben kezdett hasonlítani a későbbi városokra. Még az elkerítése is több kultúrában megtörtént, kőrakásokkal vagy akár cölöpfallal. Természetesen kaput is nyitottak rajta, tekintélyes, magas és erős kaput, amelyet fegyveres férfiak őriztek. Ez már az ő hozzájárulásuk volt az együttéléshez. Erődítményt építettek a falvak határába, hogy bentlakók és idegenek is csak azon áthaladva juthassanak a faluba. Tulajdonképpen ellenőrzésük alá vonták a lakosságot.

A kapu és a falak őrzésén túl védelmezni és ellenőrizni kellett még odabent a házakat, az utcákat, a szentélyt, a vizet (kutat és ciszternát) meg a piacot. És már szinte készen is volt a város. Élén erős védelmezőivel, a valamikori hős vadászokkal, akiknek az ezt megelőző néhány ezer évben csak házimunkaféle és tengődés jutott. Most végre megtalálták „méltó" helyüket a közösségben: ők lettek a kevésbé harcias és fegyvertelen nép önkéntes őrzővédői, másfelől *elöljárói.* Ők lettek a „nemesek". Természetüket és eszközeiket a vadásztól örökölték. Ettől kezdve már kevéssé nevezhető a női lényeg megnyilvánulásának egy-egy ilyen

település (nagy falu vagy kis város) létrejötte. Valamint a fenntartása is sokkal inkább férfias hozzáállást igényel.

Az ősváros alapítója és irányítója tehát egyértelműen a férfi, aki a mitológiák szerint minden esetben hérosz. Rettenetes erővel bír, olykor félisteni-félállati szörnyeteg, veszedelmes. Céljai ennek megfelelőek. Műve nem halhatatlan, ahogy ő maga sem, de maradandó és hatalmas. Városa már sokkal többet akar, mint a falu: gyors gyarapodást, hatékonyságot, hatalmat. A hérosz az isteni teremtést ismétli.

Ehhez a célhoz már kevésbé volt szüksége a nőre.

A nő ereje nem a világ átrendezésében van.

Az eke és a holtak városa

A vadász váratlan feltűnésén kívül azért volt még néhány más oka is az ősváros kialakulásának. A legfontosabb a kapa helyett az eke megjelenése volt. Talán éppen ennek az eszköznek a munkáját csodálva álmodott az ember először isteni ambíciókról. Az eke bámulatos hatékonysága nagymértékben hozzájárulhatott ahhoz, hogy az ókori ember fejében megszületett a „minden lehetséges" gondolata. Míg az ásóbotos kultúra csak kisebb közösségeket, falvakat volt képes ellátni élelemmel, az eke használata már egész városok ellátását tette lehetővé.

És nem is volt szükség az új művelethez, a szántáshoz túl nagy erőfeszítésre. A kapálás lassú, fáradságos munkájához képest a szántás ment, mint a karikacsapás. Új korszak kezdődött az ember történetében. Igaz, ez már férfimunka volt, éppúgy, mint a fegyverforgatás, ám igen eredményes, lenyűgöző. Hatása máig tartó, azóta sem volt a történelemben hozzá fogható találmány.

Azután felrázta a falut mozdulatlanságából a szárazföldi és vízi utak építése is, amelyeket az élelmiszerfelesleg és a kézművesség termékeinek kereskedelme tett szükségessé. A cserére vagy eladásra szánt áruval örökké menni kellett, menni és menni. A szárazföldi és vízi utak, öntözőcsatornák, árkok és falrendszerek építésében a kínaiak jeleskedtek.

Már az Első Császár (az agyaghadseregéről is híres Csin Si Huang-ti) az i. e. 3. században az akkor egyesített Kínai Birodalom egész területén óriási útépítésekbe kezdett. Van közöttük egy nyolcszáz kilométer hosszú és ötven méter széles, a fővárostól a Nagy Fal északi szakaszához vezető út, amely csak nemrégen tűnt föl az égből. Ebben a hosszú és eléggé széles

sávban még ma sem nő fa, ez szúrt szemet egy ókortörténésznek a repülőgépről. Az utat említették ugyan korabeli feljegyzések, de egészen eddig nem hitte el senki, hogy létezett. Ezek az elképesztő „útpályák" persze mindenekelőtt hadi célokat szolgáltak, ugyanakkor jól tudta a császár, hogy az utak hálózata a gazdaság működését is élénkíti. Ha ezt nem vette volna számításba, akkor bizonyára nem írta volna elő a birodalom minden területére kötelezően a szekérkerekek nyomtávolságát. Zseniális meglátás volt!

Nem sokkal az Első Császárt követően többszáz kilométeres vízi utakat, csatornákat is építettek a kínaiak, hozzájuk kapcsolódva pedig öntözőrendszereket. Nagyobb és kisebb falakat pedig szinte szenvedélyesen és mindenütt. Ám sohasem haszontalanul, feleslegesen. Már a kisebb épületcsoportokat is gyakran fal vette körül, a nagyobb településeket, falvakat, városokat pedig szinte kivétel nélkül. Az ókori fejedelemségeket és államokat is eleve így építették. A lakóház körül és a kertekben is legtöbbször kisebb-nagyobb falak emelkedtek, rajtuk különféle díszes kapukkal. Ezért nevezték a régebbi korok utazói a kínaiakat falépítő nemzetnek.

Nagyban hozzájárult az eleven város gondolatának megszületéséhez, a nála sokkal korábban kialakult holtak városa. A halottaknak már akkor volt városuk, állandó lakóhelyük, amikor az élők még javában vándoroltak. A sírhelyeket feltehetően minden időkben megjelölték az élők, hogy időnként visszataláljanak az ősökhöz, és szellemükkel érintkezzenek, áldozatot mutassanak be nekik. A közös sírhelyek, kollektív sírdombok azt tették lehetővé, hogy az ősök lakóhelyéhez közösen visszatérők együtt áldozzanak, együtt végezzék szertartásaikat.

A sírdombok és kőrakások alatt, a megjelölt barlangok mélyén nyugalmat lelő ősök elégedettségét az élők saját nyugalmuk érdekében is igyekeztek folyamatosan megőrizni. A régiek szellemével és az égiekkel való érintkezésen túl, ez is fontossá tette a rendszeres visszatérést a sírhelyekhez. A szertartásos munkálkodás a sírok körül mintegy saját túlvilági életük előkészítését is jelentette. Többek között ez magyarázhatja a későbbi sírhelyek építésének és díszítésének olykor eltúlzott mértékét. Kétségtelen, hogy már az őskőkorszaki ember is tisztelte a halált. Ha eszközei megengedték, ő is olyan erős, időtálló sírhelyeket épített, mint később az ókoriak, amelyek ma is állnak.

Saját magukra gondoltak, amikor azon fáradoztak, hogy a holtak városa maradandóbb legyen az elevenek városánál.

Elszabadult határok

Az első városok nagyjából körkörös alakúak voltak. Akárcsak a sátor, a kunyhó, a házak, a szobák, a szentélyek, a faluk. A kerekség, a kör idom sérthetetlen, oltalmazó területet jelent, melegséget árasztó, megszentelt helyet. A sámán rendszerint kör közepéből szólítja meg az istenséget vagy a beteg ember kóborló lelkét. A kör kerülete – mint határ – védelmül szolgál az ártó szellemek ellen, amelyek megjelenése megzavarná a rítust. A kör kerülete átléphetetlen határ, anyai, női átkarolás. Jelképi jelentése még az ég.

Ezzel szemben a négyzet a földi világot jelképezi. A földit, az anyagit. Az egyenes vonalak és derékszögek által jelzett határok, elkülönített területek sokkal inkább a férfirend jellemző alakzatai. Az egyenes vonalak folytathatóak, messzeségbe nyúlóak, nem önmagukba visszatérőek, mint a körkörösek. Az efféle mértaniságot a természet nem ismeri, nem használja. Sem alkotásai külső formáit, sem azok belső változásait, irányait tekintve. Eleinte csak a körformájú ősváros életét szigorúan uraló fellegvárat, az „irányító központ”-ot kerítették el derékszögű falakkal, később már a városfal is ilyenné vált. Nem egy helyütt aztán maga a város is.

Mindezek a változások a technika, az építészet, a közösségi élet és a szemlélet alakulása szempontjából is sokat mondók. A történelmi változások hatásai is nyilvánvalók a városokra, de a szemiotikusok és a pszichológusok szívesen vizsgálják a külső formák változásainak jelképi értékét is. A női és a férfi dominancia felcserélődése a városban a jelképek felől nézve sem kétséges. Nem is vitatja ezt senki. A kérdés csak az, hogy hová vezet ez az út. A női út iránya világos volt, a falu el is érte a célját: a fennmaradást. De mi a célja a férfi lényegű városnak? És vajon meddig megy el ismeretlen célja érdekében?

Elég sokan aggódnak. Azt mondják, hogy már a mai, „történelem utáni ember” városa is erősen dehumanizált. Csupasz materializmus, semmi más. A mai városlakó túlzottan is engedelmes, leigázott teremtmény. És azt mondják, hogy mivel a város nem organikus képződmény, hanem minden tekintetben mértani spekuláció, megsemmisíti önmagát.

A mértéktelenség ölt benne testet.

Más szóval a gőg.

(Az idézett sorokat fordította *Demény Ottó, Károli Gáspár, Károlyi Amy, Szerdahelyi István, Vekerdi József, Weöres Sándor)*